

PROFIELWERKSTUK TAALKUNDE

Toolkit Sociale taalvariatie

Je zou wel kunnen zeggen dat er een sociaal-psychologische kant aan taal zit. Als je door de ogen van een psycholoog naar het taalgebruik van een spreker zou kijken, dan zou je kunnen kijken naar het individuele 'taalgedrag' van die spreker. Iedere spreker zet taal in om zijn sociale identiteit vorm te geven. Dat klinkt heel abstract, maar zoals je zult zien is het eigenlijk heel herkenbaar. Afhankelijk van de persoon waarmee je praat, pas je je taalgebruik aan. Zo praat je met je vrienden waarschijnlijk anders dan met je ouders of de docent. Ook wanneer je met iemand praat die een andere taal spreekt of het Nederlands niet zo goed beheerst, stem je je taalgebruik hier bewust of onbewust op af. Taalvariatie kan daarbij eigen zijn aan een bepaalde sociale groep, zoals bijvoorbeeld het geval is bij jongerentaal. Er is dan sprake van een echte taalvariëteit, een 'lect', van het Nederlands. Ook kan taalvariatie meer situatie- of contextafhankelijk zijn. Afhankelijk van de persoon waarmee je praat, de context waarbinnen het gesprek plaatsvindt en/of het onderwerp van het gesprek kun je je taalgebruik aanpassen. Je schakelt dan niet per se over op een andere taalvariëteit, maar je verschuift in spreekstijl. Door de komst van migranten wordt taalvariatie in Nederland bovendien steeds rijker. De immigranten brengen eigen talen met zich mee en sommige elementen daarvan raken verweven met het Nederlands. Je kunt bijvoorbeeld denken aan het gebruik van Marokkaans en Surinaams in straattaal. In deze toolkit wordt een aantal voorbeelden gegeven van sociale taalvariatie en waarom deze het bestuderen waard zijn. Zo krijg je meer inzicht in onderwerpen die bij jouw interesses passen.

Sociolinguïstiek

Vanaf ongeveer 1960 wordt taal steeds meer bestudeerd in een culturele en maatschappelijke context. De tak van de taalwetenschap die zich hier voornamelijk mee bezighoudt, wordt ook wel de sociolinguïstiek genoemd. Wetenschappers zijn taalvariatie steeds minder gaan zien als 'vrije variatie' en steeds meer als gestructureerde variatie op basis van sociale variatie in de samenleving. Verschillen in taalgebruik kunnen gerelateerd worden aan sociale variabelen, zoals leeftijd, geslacht, sociale klassen en etniciteit. Onderzoek naar taalvariatie kan zowel kwantitatief als kwalitatief van aard zijn. Bij kwantitatief onderzoek kijken wetenschappers naar de frequenties waarin een bepaalde taalvariant (zoals een bepaalde uitspraak van de 'r') voorkomt in specifieke sociale groepen. Bij kwalitatief onderzoek kijken zij juist naar de manier waarop zo'n taalvariant wordt ingezet door sprekers om een sociale identiteit uit te drukken of te creëren.

Taal en identiteit

Dat taal en identiteit onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn, zal je vast niet verrassen. Taalgebruik is een belangrijke aanwijzing voor de houding die sprekers willen aannemen. Jongeren kunnen bijvoorbeeld straattaal of een Marokkaans accent inzetten om 'stoer' over te komen op leeftijdsgenoten. Ook kan zo'n sociale taalvariant sterk samenhangen met groepsgevoel en het creëren van een eigen groepsidentiteit. De sprekers van de groep kunnen zich met hun taalgebruik van anderen onderscheiden of juist zorgen dat ze 'erbij horen'. Sprekers zijn daarvoor bereid om ver uit hun *comfort zone* te stappen. Als Nederlandse jongeren met een Marokkaans accent praten, dan gebruiken ze immers een stijl die eigenlijk helemaal niet bij hen 'past'. Dit wordt ook wel *crossing* genoemd. Het effect is vergelijkbaar met dat van een markeerstift. Wanneer Marokkaanse jongeren met een Marokkaans accent praten dan zal dit waarschijnlijk niet (extra) opvallen. Als jongeren met een andere etnische achtergrond dit doen, dan is hun taalgebruik als het ware 'gemarkeerd'. Dan valt niet langer alleen de boodschap op die de sprekers communiceren, maar ook het taalgebruik zelf. Met name in stedelijke gebieden, waar veel talen, etniciteiten en sociale groepen met elkaar in contact komen, ontstaan voortdurend nieuwe taalvariëteiten/lecten. Soms worden taalvarianten van zo'n lect nauwelijks opgemerkt, maar vaak worden ze *markers* die als typisch worden gezien voor een bepaalde sociale groep. Wanneer ze een tijdje in gebruik zijn, kunnen ze zelfs een ideologische waarde krijgen, zoals 'stoer', 'gezellig' of 'onbetrouwbaar'.

Taalvariatie in interactie

Taalvariatie kan ook van meer tijdelijke aard zijn. Een spreker kan van moment tot moment van spreekstijl wisselen als de situatie daarom vraagt. Zo'n sociaal georiënteerde spreekstijl wordt ook wel een 'sociaal register' genoemd. Wanneer sprekers met elkaar in gesprek gaan, zijn ze eigenlijk continu aan het 'onderhandelen' over hun taalgebruik. Sprekers behouden ieder hun eigen taalgebruik, passen hun taalgebruik op elkaar aan of benadrukken juist dat ze anders praten. Zo kan een spreker ook best meerdere talen of taalvariëteiten afwisselen in één gesprek of in één zin. Dit wordt ook wel codewisseling genoemd. Codewisseling is eigen aan informele communicatie en aan veel jongerentalen. Soms gaat het slechts om het integreren van één woord uit de andere taal of variëteit, maar het komt ook voor dat de hele grammatica (structuur) van zinnen hierdoor wordt beïnvloed.

Taalvariatie en etniciteit

Wanneer sprekers van dezelfde etnische achtergrond bij elkaar komen, kan een zogenaamd 'etnolect' ontstaan. Met een etnolect wordt een variant van een taal bedoeld zoals deze wordt gesproken door een etnische minderheid die deze taal met een accent spreekt. Dit accent blijft behouden in volgende generaties en vormt zo een etnische identiteit. Zo is de intensievere uitspraak van de /z/ binnen de Marokkaanse gemeenschap een sterke identiteitsmarkeerder. Wanneer jongeren van verschillende etnische achtergronden met elkaar in contact komen, kan een 'multi-etnolect' ontstaan. Vaak gaat het om tweede en derde generaties van etnische minderheden. Zij komen in contact met de jongeren die de dominante taal van de samenleving spreken en het resultaat is een nieuwe taalvariëteit. Vaak wordt het 'taalsysteem' (het hele repertoire aan regels voor uitspraak en grammatica) in zo'n situatie 'versimpeld'. Er wordt bijvoorbeeld één vorm gekozen voor het lidwoord, zoals 'de' in plaats van 'het' in 'de meisje'.

Jouw onderzoek naar sociale taalvariatie is relevant, omdat:

- talen door globalisering, digitalisering en migratie steeds meer met elkaar in contact komen. Door dit taalcontact ontstaan steeds meer nieuwe taalvariëteiten.
- het identiteitsvraagstuk actueel is binnen het maatschappelijke en politieke debat.
- er binnen taalwetenschappelijk onderzoek steeds meer belangstelling komt voor taalsociologische factoren.
- je dan ook een bijdrage levert aan het thema meertaligheid (wat zijn de gevolgen van meertaligheid, hoe moet beleid eruitzien?) Het spreken van het Standaardnederlands en daarnaast een andere variëteit van het Nederlands (zoals straattaal) of een bepaald register (zoals op Whatsapp) is ook een vorm van meertaligheid.

De wetenschapper aan het woord

Meertaligheid is een gebied waar iedereen wel een mening over heeft. Vaak wordt het in verband gebracht met het leren van Engels, en de langzamerhand algemeen aanvaarde gedachte is dat het leren van Engels niet vroeg genoeg kan beginnen omdat het een opening biedt naar de steeds verder globaliserende wereld. Soms ook wordt het als problematisch gezien, vooral in het onderwijs, als kinderen die Nederlands leren daarbij 'last' zouden hebben van hun moedertaal. Maar ook jongeren die straattaal gebruiken, wordt aangeraden dat maar niet meer te doen, want het zou hun toekomst- en carrièrekansen in de weg staan (zie bijvoorbeeld <http://www.tvcn.nl/nl/blog/2012/10/3/rotterdam-start-campagne-tegen-straattaal/>).

Hoe denkt de wetenschap over deze zaken en wat voor onderzoek is er? Hoe kan je zelf daaraan bijdragen? Op de volgende website zijn heel veel korte stukken samengebracht waarin de voordelen van meertaligheid worden beschreven: <https://bimu.wp.hum.uu.nl/links/>.

Als je wilt zien hoe taal- en onderwijsdeskundigen denken over meertaligheid, en hoe ze voor zich zien dat de hele samenleving van meertaligheid kan profiteren, kan je een kijkje nemen in de zeer toegankelijke en leesbare 'Toolkits' die in een omvangrijk Europees project zijn ontwikkeld: www.urbanlanguages.eu/toolkits, en scroll dan naar de Nederlandse vertaling. Het zou kunnen dat je zelf aanvullingen hebt of wilt onderzoeken hoe bepaalde ideeën uit de toolkits in de praktijk werken.

Je kunt denken aan...

Mogelijke onderwerpen

Taalvariëteiten en spreekstijlen binnen het (historische) Nederlands, zoals: jongerentalen, straattaal, immigrantenvariëteiten (etnolecten en multi-etnolecten), online taalgebruik op social media (chattaal op Facebook, Twitter, forums, WhatsApp et cetera), studententaal, voetbaltaal, Poldernederlands, de Gooise 'r', variatie in schrijftaal (bijvoorbeeld 'Korterlands', zie leestips)

Mogelijke invalshoeken

- sociale taalvariatie die samenhangt met sociale groepen binnen de samenleving in het heden of in een bepaalde historische periode (middeleeuwen, vroegmoderne tijd)
- sociale taalvariatie die afhankelijk is van een bepaalde situationele context (de gesprekspartner en het gespreksonderwerp), dus in conversaties (spreekstijlen; registers)
- geschreven versus gesproken sociale taalvariatie
- sociale taalvariatie in een fictieve context, bijvoorbeeld in romans of films (beeldvorming en stereotypering)
- sociale taalvariatie vanuit het perspectief van meertaligheid

Mogelijke taalverschijnselen

Variatie in klanken, zinsstructuur, woordkeuze, gemixt taalgebruik (codewisseling: het afwisselen van meerdere talen of variëteiten in één gesprek of in één zin), afwijkende spelling

Mogelijke onderzoeksmaterialen/-methoden

Literatuuronderzoek, online taalmateriaal van social media dat je zelf verzamelt, (online) vragenlijst, interview, attitudeonderzoek (hoe beoordelen sprekers het taalgebruik?), geluidsopnamen, bestaande tekstcorpusen of transcripten, poëtisch taalgebruik (romans, gedichten, lied-/rapteksten), YouTube-filmpjes (vlogs)

Leestips

<http://www.meertens.knaw.nl/profielwerkstukken/straattaal.html>
<https://onzetaal.nl/uploads/editor/1223bennis.pdf> (het 'Korterlands')
<https://onzetaal.nl/uploads/editor/korterlands1.pdf> (taalgebruik op Whatsapp)
<http://www.taalcanon.nl/vragen/waarom-praten-wij-allemaal-anders/>
<https://www.nemokennislink.nl/publicaties/straattaal-of-het-nederlands-van-de-toekomst>
<https://www.nemokennislink.nl/publicaties/nederlands-met-een-vleugje-marokkaans>
Eigen en vreemd. Meertaligheid in Nederland. (2012)
Verandering en verloedering. Normen en waarden in het Nederlands. (2004)

Een gevolg van meertaligheid is dat we in aanraking zijn gekomen met tot voor kort in Nederland onbekende talen zoals Sranan (Surinaams), Papiaments, Arabisch, Berber, Turks, et cetera. Elementen van die talen zijn terechtgekomen in jongerentalen, zoals Straattaal, die in Nederland op grote schaal worden gebruikt.

Op de website van het Meertens Instituut (<http://www.meertens.knaw.nl/profielwerkstukken/straattaal.html>) staat veel informatie over dit onderwerp en over hoe je die in een profielwerkstuk kan gebruiken.

Dr. Jacomine Nortier is Universitair Hoofddocent bij de afdeling Taalkunde van de opleiding Nederlands aan de Universiteit Utrecht. Zij geeft onderwijs op het gebied van meertaligheid, taalcontact, sociolinguïstiek, taal & gender, en de relatie tussen taal en (etnische) identiteit. Nortier heeft in het verleden vooral gepubliceerd over codewisseling tussen Nederlands en Marokkaans Arabisch. De laatste jaren richt ze zich in onderzoek en publicaties voornamelijk op de relatie tussen taal, identiteit en etniciteit, van met name jongeren.

